

Történelemtől elidegenedett nemzedék, történelemtanítás, történelmi gondolkodás, állampolgári nevelés

Jancsák Csaba

Szegedi tudományegyetem JGYPK

MTA-SZTE Elbeszélt Történelem és Történelemtanítás Kutatócsoport

A kutatás előzményei

Korábbi kutatásainkból (Jancsák 2019a, 2019b) a történelmi múlttól izolálódott, a történelemtől elidegenedett nemzedék képe rajzolódott ki előttünk. A fiatalok gondolkodása, diskurzusai „történelmén kívüliségének” okait egyrészt a napjaink élmény- és online társadalmának a fiatalok életmódját ebben az irányban formáló (a vágyak azonnali kielégülését ígérő, kereső és okozó) jelenorientáltsága határozza meg, másrészt pedig a családi szocializáció átalakulása.

A technológiai változások, a gazdasági változások, és a politikai populizmus erősödése új sebezhetőségeket okoztak gyermek és ifjúsági korosztályok számára, úgymint társadalmi értékválság/értékváltás folyamatok, és továbbá a post-truth korszak manipulációinak, a félelemiparnak (Beck 2008) való kitettség.

Ezzel a történelemtanítás előtt új társadalmi szerepelvárások jelentek meg.

2. ábra: A történelemtanítás feladatai

A történelemtanítók és a tanulók vélekedései
(1-5 skála, átlagértékek)

	Történelem- tanítók (1-5 skála, mean)	RANGSOR átlagérték alapján történelem- tanítók	RANGSOR átlagérték alapján tanulók
Kollektív lokális és nemzeti emlékezet megőrzése	4,6	1	2
Térben és időben való tájékozódás fejlesztése	4,6	2	1
Kritikai gondolkodás fejlesztése	4,6	3	16
Nemzeti identitás megalapozása	4,5	4	8
A történelmi kulcsfogalmak helyes használatának fejlesztése	4,5	5	3
A történelmi fogalmi gondolkodás fejlesztése	4,5	6	4
Az ismeretek problémaközpontú rendszerezéséhez szükséges kompetenciák fejlesztése	4,4	7	13
Az állampolgári és alkotmányossági ismeretek megalapozása, a demokratikus intézményrendszer működésének megismertetése	4,4	8	6
Demokratikus gondolkodási és cselekvési minták közvetítése	4,4	9	11
Más kultúrák megismertetése és az irántuk való toleranciára nevelés	4,4	10	10
Az alapvető pénzügyi és gazdasági fogalmak, folyamatok kompetenciáinak fejlesztése	4,4	11	14
Források feldolgozásához, a forráskritika alkalmazásához szükséges kompetenciák fejlesztése	4,4	12	9
A tanultak kapcsán a véleményalkotási és ütköztetési kompetenciák fejlesztése	4,3	13	15
Történelmi szereplők, társadalmi csoportok viselkedésének elemzése, intézmények működésének vizsgálata.	4,3	14	18
Társadalmi-történelmi élethelyzetek elemzése	4,3	15	17
Erkölcsi problémák elemzése	4,3	16	19
A diákok jelenismereti, társadalomismereti tudásának, társadalmi tájékozódási képességének fejlesztése	4,2	17	5
A társadalmi igazságosság, méltányosság és szolidaritás értékeinek tudatosítása	4,2	18	13
Az önálló tudásszerzés és információkeresés kompetenciáinak fejlesztése	4	19	7

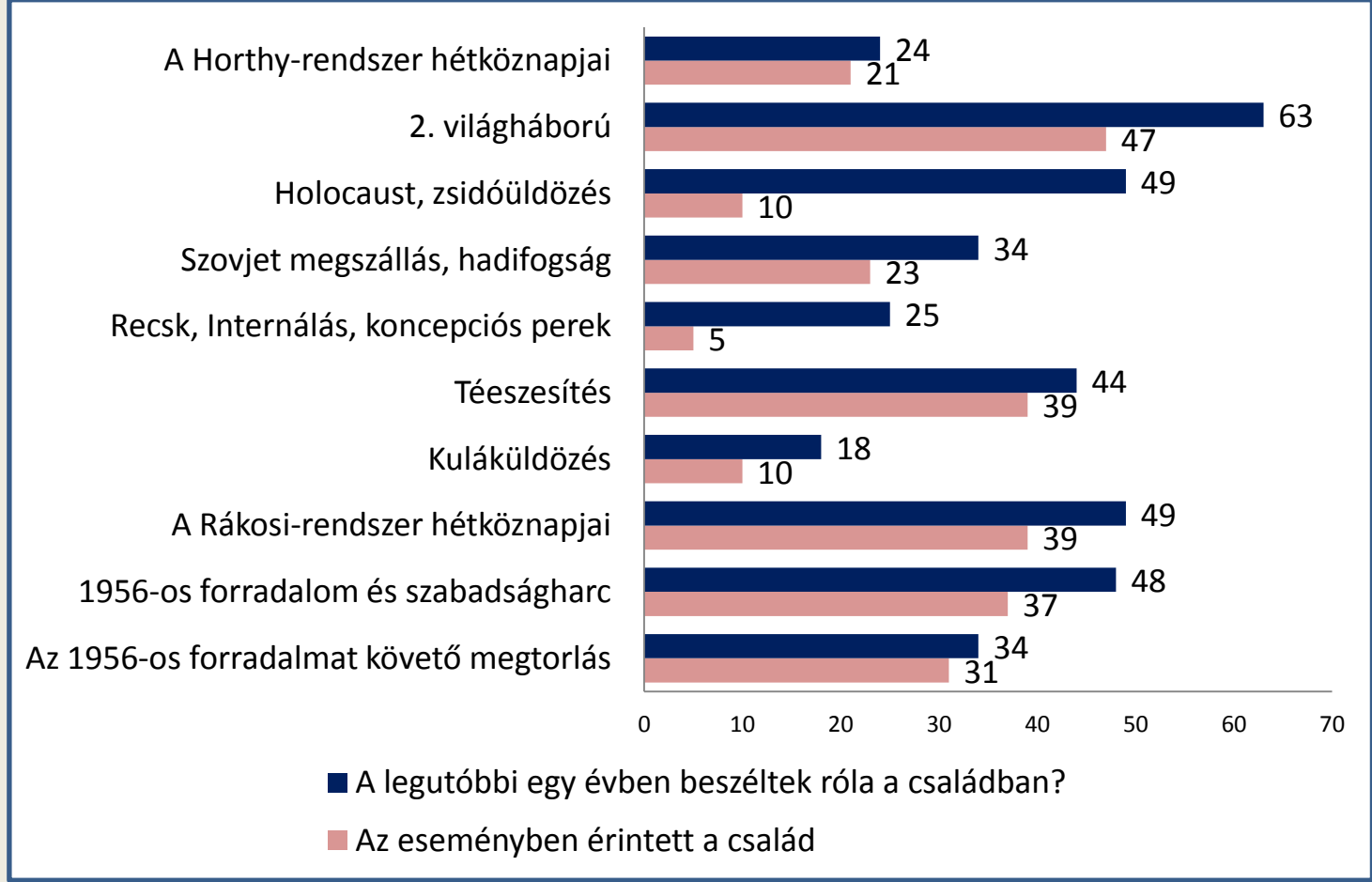
A kutatás eredményei

A fiatalok életmódját, életstílusát jelentősen meghatározzák az IKT eszközök és a virtuális terek. Tíz válaszadóból kilencnek van okostelefonja, kétharmaduknak laptopja, a tanulók több mint fele használ otthon asztali gépet is, egyharmaduk rendelkezik tablettel. A tanulók 94%-a otthonában van internet. A válaszadóink egy átlagos napon (hét közben és hétvégén egyaránt) négyszer annyi időt töltenek internetezéssel, mint családi beszélgetéssel.

A válaszadók fele minden pillanatában online készenléti állapotban van (azonnal megnézi és válaszol, ha bármilyen üzenet érkezik).

Válaszadóink két klaszterből az elsőbe azok tartoznak, akik az átlagnál lényegesen több időt töltenek internetezéssel és az átlagosnál több időt beszélgetnek családi körben. Az ide tartozók szülei döntően középfokú (szakmunkás) végzettséggel rendelkeznek. A második klaszterbe tartozók az átlagnál kevesebb időt töltenek internetezéssel, de körükben az átlagnál kevesebb a családi beszélgetési idő is. E klaszterben döntően érettségizett és diplomával rendelkező szülők gyerekei állnhatnak. A két klaszter között nemcsak a családi beszélgetés idejében, de *tartalmi arányosságában*, *minőségében* rajzolódik ki különbség. Az időráfordítás az első klaszterben több: a szakmunkás végzettségű apák családjában több a beszélgetéssel töltött idő, mint a diplomás szülők esetében. A diplomás szülők családjában azonban többen vannak, akik legalább egy történelmi eseményről beszélgettek a legutóbbi egy évben, míg a szakmunkás végzettségű szülők gyermekei körében azok vannak többségben, akik semmiféle történelmi eseményről nem beszéltek a családban.

3. ábra: Családi diskurzus valamely történelmi eseményről és a családi érintettség a történelmi eseményben (%)

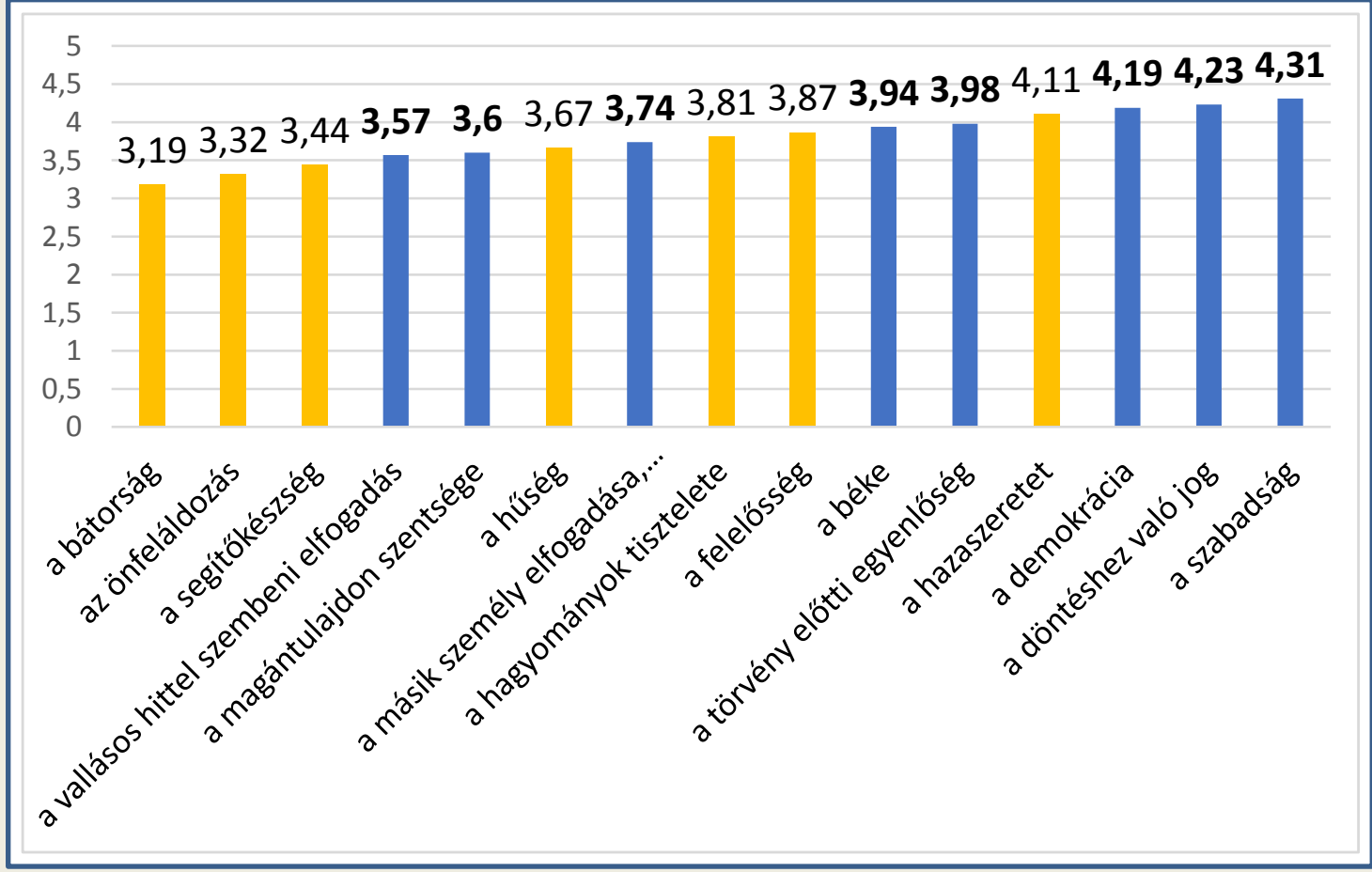
4. ábra: A történelem és állampolgári ismeretek tantárgy keretében mely érték átadása mennyire lehetséges? (1-5 skála, átlagértékek)

szabadság	4,35	döntéshoz való jog	4,3
demokrácia	4,35	hazaszeretet	4,3
hazaszeretet	4,32	szabadság	4,3
törvény előtti egyenlőség	4,24	demokrácia	4,2
döntéshoz való jog	4,23	törvény előtti egyenlőség	4,1
tradíciók tisztelte	4,16	tradíciók tisztelte	4,1
tolerancia	4,12	tudatos állampolgári szerep	4,0
tudatos állampolgári szerep	4,10	felelősség	4,0
felelősség	3,94	béke	3,9
szolidaritás	3,84	tolerancia	3,8
erkölcs, morál	3,79	hűség	3,8
vallásos hittel szembeni tolerancia	3,75	magántulajdon szentsége	3,7
béke	3,72	erkölcs, morál	3,7
önfeláldozás	3,68	vallásos hittel szembeni tolerancia	3,6
hűség	3,67	szolidaritás	3,6
magántulajdon szentsége	3,65	kockázatvállalás	3,5
bátorság	3,39	biztonság	3,4
család	3,37	jóakarát	3,4
jóakarát	3,14	család	3,3
biztonság	3,13	önfeláldozás	3,3
kockázatvállalás	3,06	bátorság	3,0

TANÁROK

TANULÓK

5. ábra: A tradicionális és demokratikus értékek preferenciasorrendje? (tanulók, 1-5 skála, átlagok)

Következtetések

Eredményeink alapján azt konstatálhattuk, hogy a fenti problémák, mint kiterjesztett szerepelvárások (Husén 2004) jelennek meg a történelemtanítás és a történelem-tanítók előtt. Visszaautalva az 1. ábrára, ezek:

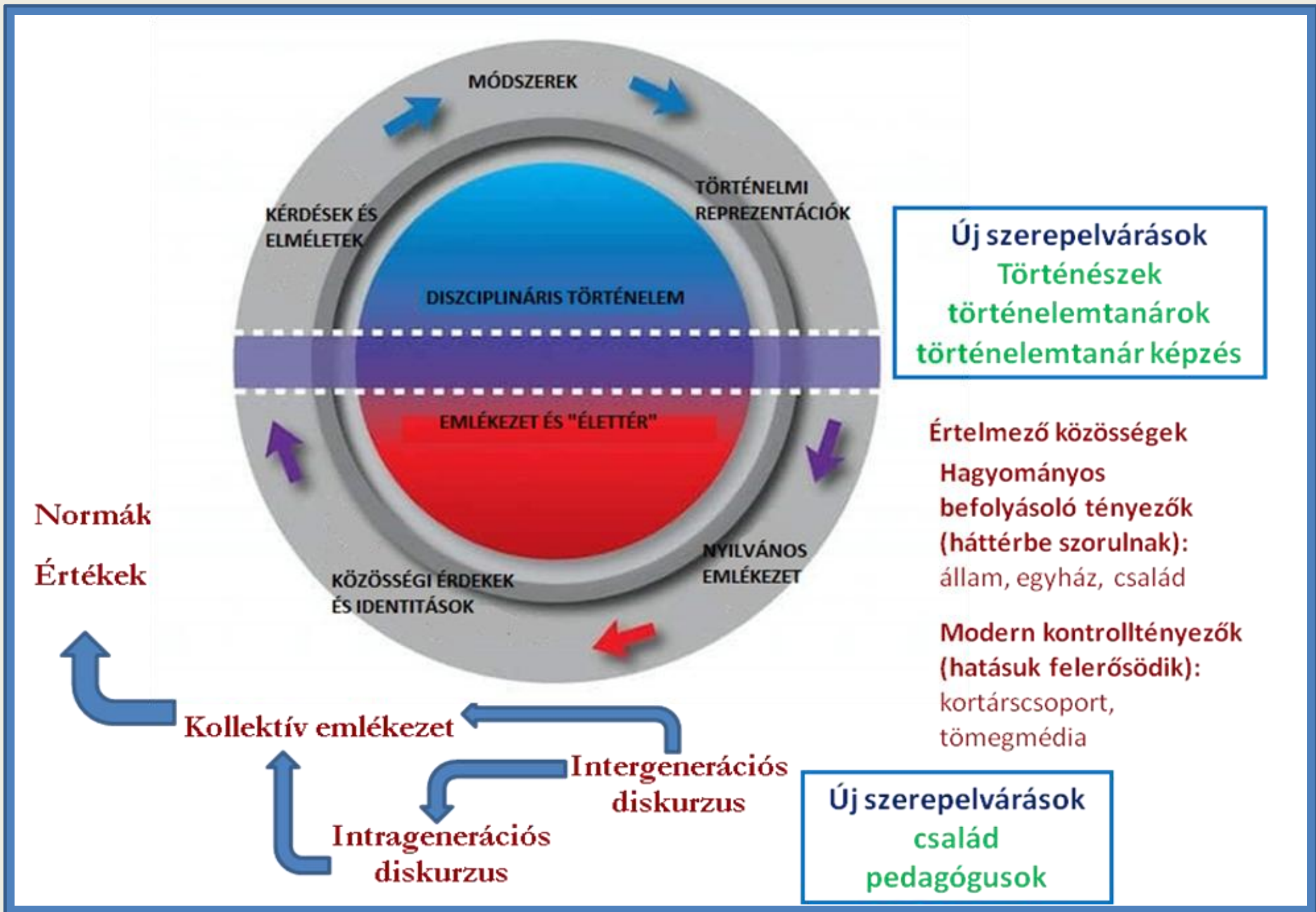
(1.) a társadalmi szerepekre való felkészítés körébe tartozó nevelési feladatok, mint például az empátiára, a szolidaritásra, a személyes felelősségtudatra, a toleranciára, az együttműködésre való képességek és kompetenciák fejlesztése;

(2) továbbá a források, az információk gyűjtésére, szelektálására és értelmezésére, illetve a megalapozott véleményalkotásra felkészítő szocializációs szerepek. Együttesen tehát a társadalmi értékek és normák iránti érzékenyítés, valamint az állampolgári kompetenciák fejlesztése, a pedagógiai nevelési célokat követő attitűdök kialakítása.

Visszaautalunk az 2. ábrára. A kritikai gondolkodás fejlesztése (amely a történelem-tanítók preferenciasorrendjében a 3. helyen áll) a tanulók számára nem jelenik meg mint a történelemtanítás által formálható és fejleszthető kompetencia (a diákok rangsorában a 16. helyen áll). A táblázat alsó részében pedig az olvasható, hogy a történelemtanítók a jelenismereti tudás fejlesztését NEM FONTOS (17. hely), de a diákok FONTOS (5. hely) feladatként jelölték meg, szintűgy az önálló tudásszerzés és keresés képességét (19 VS. 7).

1. ábra: Történelem/emlékezet mátrix

Az ábra belső része History/Memory Matrix for History Education (Seixas, 2016)

Módszertan

A kutatásunk empirikus alapját jelentő adatbázist az MTA–SZTE Elbeszélt Történelem és Történelemtanítás Kutatócsoport keretében hoztuk létre, a kutatócsoport 15 partneriskolájában, a 2018/2019 tanévben végzős diákok körében felvett önkéntes papíralapú kérdőívek (Tanulók: érettségi előtt álló végzős középiskolások alminta, N=528), illetve történelemtanítók körében 2017-ben felvett online kérdőívek (tanítók minta N=133) talaján. Kutatásunk nem reprezentatív adatfelvételen alapul.

Kutatásunk során az állt érdeklődésünk homlokterében, hogy a fiatalok körében milyen mélyebb mintázatok rajzolódnak ki előttünk a történelemről, történelmi eseményekről, történelmi témákról családi körben való beszélgetések vonatkozásában, és az egyes események kapcsán a család érintettségéről őrzött emlékekben, illetve, hogy mindez milyen viszonyban áll a fiatalok IKT státuszával, felhasználó specifikumaival, értékorientációival (a transz-történelmi tradicionális és a demokratikus társadalmi értékek vonatkozásában).

Az elbeszélt történelmi narratívákban a társadalmi értékdimenziók is hangsúlyosan jelen vannak, ezért ezek a *beszéd-cselekvések a transz-történelmi társadalmi értékek generációk közötti értékátadási folyamatait is támogatják*. A hagyományok tisztelte, mint tradicionális érték preferáltabb azon fiatalok körében, ahol a családban folyik történelmi témákról beszélgetés. A demokrácia, a másik személy elfogadása, a törvény előtti egyenlőség és a vallásos hittel szembeni elfogadás is fontosabbak azoknak, akik családjukban beszélgetnek történelmi eseményekről.

A családok közel egyharmadában semmiféle történelmi témáról nem esik szó.

Előzetesen azt feltételeztük, hogy hazánkban ritka az olyan család, amelynek a felsorolt tíz huszadi századi (a 2. világháborútól kezdődően a rendszerváltásig tartó) magyar történelmi eseményben ne lenne érintett családtagja (3. ábra)

Amikor a családi körben nem kerülnek elő történelmi események, történelmi témák, az természetesen hatással van arra is, hogy a fiatal úgy nyilatkozik, az adott eseményben nincs érintett családtagja (pontosabban: nincs tudomása arról, hogy lenne az eseményben érintett családtagja vagy távoli rokona). *Az érettségi előtt álló középiskolások fele semmiféle történelmi esemény vonatkozásában nem tudott beszámolni családi/rokonai érintettségéről.*